

**ADALÉKOK A SOPRONI BÁNYAMÉRNÖKI ÉS
ERDŐMÉRNÖKI FŐISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ**
**(VITÁLIS ISTVÁN LEVELE IFJ. CHORIN FERENCHEZ,
1924. OKTÓBER 15.)***

FAZEKAS CSABA

Az 1919-ben Sopronba költözött selmeci akadémia történetének egyik leginkább válságos időszakát 1924 őszén élte át, amikor rövid időre országos (a parlamentet és a kormányt is elérő) botrány színhelye lett az „ösi Alma Mater”. A két zsidó diákkal kapcsolatos eseményeket összefoglalta egy korábbi – az intézmény saját levéltárát feldolgozó – egyetem történeti monográfia,¹ alábbiakban ezt kívánjuk más forrásokkal, elsősorban egy érdekes dokumentum közlésével kiegészíteni.

Az intézmény öt évvel a Selmecebányáról történt kényszerű távozást követően éppen hogy stabilizálni tudta működését Sopronban. 1904-től Bányászati és Erdészeti Főiskola-ként jelent meg a hazai felsőoktatás palettáján, majd 1922-ben vette fel a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola elnevezést. Négy – mai fogalmaink szerint fakultásnak, karnak megfelelő – „osztályra” tagozódott, melyek élén egy-egy dékán állt.² (Bánya-, fémkohó-, vaskohó- és erdőmérnöki osztályok.) Nem sokkal a soproni diákzavargások előtt új rektor került az intézmény élére, dr. Tettamanti Jenő személyében, kinevezését Horthy Miklós kormányzó szeptember 3-án hagyta jóvá. A főiskola felügyeletét ellátó Pénzügyminisztérium a földművelési tárcával egyetértésben tudomásul vette az intézmény tanácsának döntését, miszerint a bányamérnöki osztály élére dr. Vitális Istvánt, a vas- és fémkohászati osztályokéra dr. Cotel Ernőt, az erdőmérnöki osztályára dr. Roth Gyula professzorokat választotta dékáná, a prorektori tisztséget pedig dr. Mihalovits János volt rektor látta el.³

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

This work was carried out as part of the TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 project in the framework of the New Hungarian Development Plan. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

¹ HILLER 1975, 163–172.

² ZSÁMBOKI 1985, 195., 203.

³ MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. szeptember 3, 11. – MOL. K 428. a) sorozat. Tettamanti Jenő (1883–1959): egyetemi tanár, gépészmérnök, 1913-tól a selmecebányai akadémia bányagéptani tanszékének oktatója, 1924–1926 között rektor, 1930–1952 között a főiskola központi könyvtárának igazgatója, húsz évig szerkesztette az intézmény több nyelven megjelenő, nemzetközi ismertségre is szertevő közleményeit. Vitális István (1871–1947) egyetemi tanár, 1902–1941 között az ásványföldtan oktatója, dékán, majd a főiskola rektora, akadémikus, 1919 után a hazai kőszénkutatás úttörője. Cotel Ernő (1879–1954) egyetemi tanár, 1923–1947 között a vaskohászatban oktatója, dékán, majd a főiskola rektora, akadémikus. Roth Gyula (1873–1961) egyetemi tanár, soproni iparoscsalád sarja, a selmeci akadémián szerzett oklevelet, melynek 1907-től oktatója, 1919-ben fontos szerepe volt a főiskola Sopronba településében, az erdőművelés és vadgazdálkodás nemzetközi hírű szakteintélye. Mihalovits János (1877–1939) egyetemi tanár, a jog- és államtudományok doktora, a bá-

A már az első világháború időszakában felerősödött hazai antiszemitizmus a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság után a közvéleményt átható, a formálódó Horthy-rendszer hivatalos („keresztény-nemzeti”) ideológiájában központi szerepet betöltő ideológia lett. Az első világháború szenvedéseier, a forradalmakért, és a trianoni területvesztésért sokan a zsidóságot tették kollektívan felelőssé, amiben kezdettől központi szerepet kapott az az elem, miszerint az izraeliták „túlreprezentáltak” a felsőoktatásban, úgymond „kiszorítják” a keresztény középosztály fiataljait. (Kiegészítve azzal, hogy a zsidók „hazafiatlanok”, úgymond nem vettek részt a háborús megpróbáltatásokban – amelyet egyébként minden hivatalos statisztika cáfol, mégis az antiszemita közvélekedés egyik gyakran hangoztatott „érve” lett.) Már 1919 augusztusától kiemelt közéleti szerepre tettek szert az egyetemeken alakult radikális diákszervezetek, amelyek elsősorban antiszemita kilengésekkel hívták fel magukra a figyelmet. A húszas évek elején, illetve később több hullámban jellemzőek és gyakoriak voltak a – következmények nélkül maradt – egyetemi „zsidóverések”, illetve az, hogy a radikális diákszervezetek alakulatai nem engedték beiratkozni, az órákon részt venni a zsidó diákokat, egyes idősza-kokban az egyetemek működését alapvetően befolyásoló, majd a jobboldali/szélsőjobboldali politikában is meghatározó szerepet játszottak.⁴

A zsidóellenes politikai légkör és azzal összefüggésben a radikális diákszervezetek tevékenysége vezetett 1920 szeptemberében a XXV., ismert nevén: numerus clausus törvényhez, mely korlátozta egyes egyetemeken (tudományegyetemi, műegyetemi, budapesti közgazdaságtudományi karokon, illetve a jogakadémiákon) a zsidó hallgatók számát, és a „zsidóverésekkel” együtt komoly hatása volt abban, hogy radikálisan csökkent az érintett intézményekbe beiratkozott izraeliták száma.⁵ A Sopronba települt selmeci bányász-, kohász- és erdészképző főiskolára a numerus clausus törvény nem vonatkozott. Ettől teljesen függetlenül a „keresztény” diákszervezetek itt is megerősödtek és agresszívan léptek fel a zsidó diákokkal szemben. 1920 tavaszán itt is sor került arra az esetre, hogy egy (egyébként aradi származású, négy évi frontszolgálat után hazatérő) izraelita vallású bányamérnök hallgatót nem engedtek a felsőbb évesek beiratkozni, s arra kényszerítették, hogy elhagyja a főiskolát.⁶

Az ekkoriban a felsőoktatási intézményekben szokványosnak nevezhető történet 1924-ben – immár sokkal nagyobb port verve fel – megisméltődött. A tanév elején két zsidó hallgatónak engedélyezte a főiskola tanácsa a beiratkozást. Szeptember 19-én a többi első éves hallgató megtagadta az előadásokon való részvételt, mivel nem akartak a zsidókkal együtt ülni a padosorokban, s a diákok szervezett küldöttségei (az ún. Ifjúsági Kör) az egyetem vezetői előtt ezt később is többször kinyilvánították. Tettamanti rektor a dékánokkal együtt felszólította a diákokat, hogy hagyjanak fel „terrorisztikus fellépésükkel” és az előadások bojkottjával, különben kénytelenek lesznek válaszlépéseket tenni. (Eljárásukat a felügyelet ellátó Pénzügyminisztérium is jóváhagyta.) Október elején a rektor arra szólította fel a

nyajog, továbbá a bányászat- és bányatisztképzés-történet szaktekintélye. Vö. ZSÁMBOKI 1985, 209–210.

⁴ Ennek részletezésére nem térhetünk ki, a témáról lásd összefoglalóan: LADÁNYI 1979; UJVÁRY 1995; KEREPESZKI 2008; KEREPESZKI 2011. A diákszervezetek és a szélsőjobboldal kapcsolataira: ZINNER 1989

⁵ A numerus claususra részletesebben kitérni nem tudunk, a vonatkozó terjedelmes szakirodalomból legutóbb ld. pl.: KOVÁCS 2011

⁶ A történetéről ld.: HILLER 1975, 166–167.

két érintett hallgatót, hogy látogassa az órákat, ők azonban az erőszakos fenyegetések hatására – gyakran az előadások között – elhagyták a főiskola épületét. 7-én a rektor egy napra elrendelte a főiskola bezárását és megtiltotta az – egyébként egyre radikálisabb hangvételű – diákgyűlések tartását. A pénzügyi tárca szigorú vizsgálatot, a felbujtók felkutatását és megbüntetését rendelte el.⁷

Az antiszemita diákok azonban rendkívül elszántakká váltak. Számukra, illetve a törekvéseiket felkaroló politikai szervezetek szemében a zsidó diákok beiratkozásának megakadályozása a keresztény-nemzeti Magyarország melletti elkötelezettség szimbóluma lett. Úgy gondolták, hogy korábban a zsidók egyetemi tanulmányai tették lehetővé, hogy „nemkívánatos”, „nemzetietlen” szellem terjedt el a felsőoktatásban, s ez rontotta le a magyar értelmiséget, vitte a trianoni katasztrófába a nemzetet. Ezért a zsidó diákokkal szembeni agresszív fellépés a hazafiasság szinonimájává vált, függetlenül attól, hogy az érintett két hallgató valójában teljesen megbízható lett volna „erkölcsi és nemzethűség” szempontból. A diákok és a szélsőjobboldali szervezetek („fajvédő párt”, Ébredő Magyarok Egyesülete – ÉME, Magyar Országos Véderő Egylet – MOVE stb.) egymást hajszolták az egyre agresszívabb fellépés irányába.⁸ Utóbbiakat csak tüzelte, hogy Budapestről a fenntartó minisztérium is egyre erélyesebben igyekezett elfojtani a zavargásokat, a diákokat az órák látogatására kényszeríteni.

A diákszervezetek október 14-én döntöttek úgy, hogy nem tesznek eleget a rektori ultimátumnak, miszerint aznap délután 18.00 óráig kellett volna megjelenniük a főiskolán, aláírni azt a nyilatkozatot, melyben önmagukat a főiskola rendjének tiszteletben tartására kötelezik. A főiskola tanácsának válasza sem késett sokáig: úgy döntöttek, hogy másnaptól az egész szemeszter során beszüntetik az előadásokat.⁹ (Sopron vármegye főispánja, Simon Elemér közvetített a „lázdó” szervezetek és a főiskola között, elérve, hogy a diákok jelentkezői határidejét egy nappal meghosszabbították.) Ugyanekkor már a kormány is foglalkozott az ügyvel és elhatározta, hogy bezáratják a főiskolát, ha a diákok továbbra is távol maradnak az előadásoktól a két zsidó hallgató jelenléte miatt. A diákszervezetek amúgy hajlandóak lettek volna folytatni tanulmányaikat, de ennek feltételeként állították a zsidó diákok eltávolítását.

A diákok ellenállását kezdettől a szélsőjobboldali politikai szervezetek és sajtó felkarolta. A Nemzeti Függetlenségi Párt (közismert nevén: „fajvédő” párt) Gömbös Gyulához közelálló, ekkor Zsilinszky Endre által szerkesztett lapja már 14-én szenvedélyes tudósításban és az ahhoz kapcsolt kommentárban mutatott rá arra, hogy az antiszemita soproni főiskolások valójában „nemzetvédő harcot” folytatnak és azt „férfias egyenességgel” folytatják.¹⁰ Írtak arról is, hogy a főiskola bezárása (mely az internátus és a menza működésének felfüggesztését is jelentette) fáklyás diáktüntetésbe torkollott, mely „Csak két zsidó miatt” feliratú táblával vonult fel a város utcáin, a szimpatizánsokkal együtt több ezer fős tömeget

⁷ A vonatkozó beszámolókat közölte és elemezte: HILLER 1975, 167–169.

⁸ Megjegyezzük, a radikális diákszervezetek (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Országos Szövetsége – MEFHOSz; Turul stb.), illetve a politikai mozgalmak közötti szoros, személyi átfedésekkel is reprezentált együttműködés amúgy is ismert volt saját korában. Ld. 4. sz. jegyz.-ben idézett tanulmányokat.

⁹ MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. október 14., 17. (In: MOL. K 428. a) sorozat.); *Zárva marad a soproni főiskola*, Nemzeti Újság, 1924. október 15., 10.

¹⁰ *Két zsidó miatt „ballag már a vén diák...”*, Szózat, 1924. október 14., 8.

mozgósítva. A lap is úgy fogalmazott, hogy a főiskolások nem engedték beburakodni soraikba azt a szellemet, amely a forradalmak alatt megnyilvánult. Élesen bírálták a bezárással példát statuálni akaró pénzügyminisztert, mondván, „ki akarják éheztetni” a keresztény politika mellett kiálló diákságot.¹¹ A *Szózat*, illetve más „keresztény-nemzeti” lapok (*Nemzeti Újság*, *Új Nemzedék*, *A Nép* stb.) ettől kezdve folyamatosan azzal szították a kedélyeket, hogy úgymond a „zsidók miatt” éheznek a soproni főiskolások. E szerkesztőségek ellenállásra buzdították a diákokat (vagyis arra, hogy ne engedjék a zsidókat a főiskolán tanulni és addig ne térjenek vissza az iskolapadokba), továbbá országos gyűjtést is szerveztek a kollégiumi ellátás nélkül maradt, többnyire soproni családoknál elszállásolt „keresztény” diákok támogatására.¹² Bár később az antiszemita körében mind a politikai, mind a diákszervezetek azt bizonygatták, hogy a hallgatók spontán reakcióiról és mozgalmairól volt szó, kezdettől nyilvánvaló volt a radikális politikai mozgalmak támogatása, sőt az, hogy a diákszervezeteket használják öngazolásként céljaik elérésére.¹³

A helyzet eszkalálódását jelentette, hogy más egyetemek „keresztény” ifjúsága is szolidaritást vállalt a soproni „üldözött” diákokkal, október 16-án például a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán tartottak nagygyűlést, amely teljes támogatásáról biztosította a soproni erdő- és bányamérnöki karok „meg nem alkuvó diákságát”, felajánlotta támogatását a további ellenállás, illetve tárgyalások szervezése ügyében.¹⁴ Elhatározásukat nyomatékosították azzal, hogy aznap ők is bojkottálták az egyetemi előadásait, a Műegyetem hallgatói is ugyanígy tettek volna, ha a rektor nem rendel el villámgyorsan oktatási szünetet. Erre már Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszternek is lépnie kellett, magához kérte Zubriczky Aladárt, a budapesti tudományegyetem rektorát, illetve a MEFHOSz vezetőit. Utóbbiak ígéretet tettek arra, hogy másnap bemennek a diákok az órákra, de ragaszkodtak ahhoz, hogy a soproniak zsidók nélkül folytathassák tanulmányaikat, és továbbra is működtessék azokat a diákorségeket, amelyek az egyetemek kapuinál (a fővárosban, Pécsen, Debrecenben stb.) megszürték, hogy mely hallgatót, sőt oktatót (!) engedték be az épületekbe.¹⁵

A soproni ügygel ekkor már nem csak a „keresztény-nemzeti”, hanem a fővárosi liberális, illetve mérsékelt sajtó is foglalkozott. Vezércikkeik¹⁶ a tanszabadságot vették védelmükbe, továbbá leleplezték a diákzavargások és az antiszemita jobboldali politikusok közötti összefüggéseket. Rámutattak arra, hogy az a néhány (ráadásul nemzetvédelmi szem-

¹¹ A lap ugyanitt közölt egy, Zsilinszkyhez intézett levelet is Gálóczy Zsigmond vaskohómérnökötől, a Vitézi Rend első főszéktartójától, amelyben azt ecsetelte, hogy a soproni diákok „vérüket hullatták” Magyarországért, a magyar kormány pedig úgymond velük szemben „a zsidókat védi”.

¹² *Egy napra üresen maradnak a magyar főiskolák tantermei.* In: *Szózat*, 1924. október 16, 3. (A lap úgy fogalmazott, hogy eddig a soproni volt az egyetlen „zsidómentes főiskolája” Magyarországnak, nem véletlen, hogy a zsidók oda akarnak „betörni”.)

¹³ Ezt egyébként érdekes módon olykor maguk is leleplezték. Egy sajtóhír például arról számolt be, hogy az ÉME, a MOVE, az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége stb. büszkén segítettek és támogatták a diákok ellenállását. Ld.: *Ucára tették a soproni főiskolásokat.* In: *Szózat*, 1924. október 12, 7.

¹⁴ *Az egyetemi ifjúság nagygyűlése.* In: *Nemzeti Újság*, 1924. október 16, 8.

¹⁵ Vö. *Nemzeti Újság*, 1924. október 17, 5.

¹⁶ Ld. pl.: *Bezárt kapuk.* In: *Esti Kurír*, 1924. október 17, 1.; *A két diák.* In: *Esti Kurír*, 1924. október 18, 1.

pontból is megbízható) zsidó diák aligha veszélyeztette a „keresztény középosztály” fel-emelkedését, élesen elítélték a társadalmi feszültségeket az antiszemitizmus útján levezetni akaró politikai csoportosulások tevékenységét. Egy újságíró például úgy értesült, hogy október 16-án már majdnem létrejött a soproni főispán közvetítette megállapodás a főiskola és a diákok között, amikor híret vették a MEFHOSz és a fővárosi „fajvédők” szolidaritási akcióinak. A helyzet elmérgesedésében utóbbiak váltak leginkább érdekeltté, ezért – írta a lap – valóságos futárszolgálat működött a soproni diákok és budapesti radikális támogatóik között, akik arra akarták a hallgatókat rávenni, hogy a végsőkig tartsanak ki, és ne engedjék egy zsidó beiratkozását sem.¹⁷

A kormány ülésén Korányi Frigyes pénzügyminiszter (a földművelési tárccával egyeztetett) előterjesztésére döntést hozott arról, hogy két hétre mindenképp bezárják a soproni főiskolát, melyről 17-én táviratban értesítették a rektort.¹⁸ A rektor javaslatára azonban a kormány még egy utolsó kikaput nyitva hagyott abból a célból, hogy a hallgatók ne veszítsék el a teljes félévi tanulmányi eredményeiket. Ezért kijelentették, hogy azoknak, akik jelentkezési kötelezettségüknek eleget tesznek, nem csak érvényesnek fogadják el a félévüket, de a korábban megítélt diák-kedvezményeket is igénybe vehetik.¹⁹ A kéthetes bezárás alatt le kívánták folytatni a zavargásokért felelős diákok és támogatóik elleni vizsgálatokat és lehetőséget adni a diákoknak, hogy érvényesítsék beiratkozásukat, ami egyet jelentett a zsidó hallgatók tanulmányainak tudomásul vételével. A megkezdett eljárások azonban okafogyottá váltak, mert a két érintett izraelita diák megelégedte az állandó zaklatásokat, fenyegetéseket, és elhagyta az intézményt.²⁰ A helyzet elmérgesedésére jellemző, hogy még az is megjelent a sajtóban, hogy a soproni vasútállomáson (vagyis nyilvános helyen) is megverték az egyik zsidó diákot, ez azonban később alaposan eltúlzott híradásnak bizonyult.²¹

A soproni diákzavargások azonban már alaposan foglalkoztatták az ország közvéleményét. Még valóságos külön „parlamenti vitanap” is zajlott a Sopronban történtek kapcsán, pontosabban két napirend előtti felszólalás, illetve Klebelsberg Kunó kultuszminiszter arra adott válasza „tematizálta” a közéletet.²² A két napirend előtti felszólalás Lendvai István, illetve Pakots József képviselők nevéhez fűződött, ellentétes érvelésük pontos össze-

¹⁷ Az Újság, 1924. október 17, 7. (A lap arra is felhívta a figyelmet, hogy korábban, például Selmecbányán soha nem volt hasonló konfliktus a zsidó és nem zsidó diákok között, amiben a feszültség külső szításának bizonyítékát látták.) Simon főispán később úgy nyilatkozott, hogy szavainak jelentőségét eltúlozták, ugyanakkor határozottan visszautasította a szavahihetőségét kétségbe vonó Lendvai nemzetgyűlési képviselő (ld. alább) felszólalását is. Ld. MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. október 18, 16. (In: MOL. K 428. a) sorozat.)

¹⁸ Sajnos a minisztertanács ülésén elhangzottakról részletesebb információkkal nem rendelkezünk, a vonatkozó jegyzőkönyvek éppen 1924. szeptember–december közötti időszakból hiányoznak. MOL. K 27. (In: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.) A történekről: HILLER 1975, 170.

¹⁹ MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. október 18, 5. (In: MOL. K 428. a) sorozat.)

²⁰ A szélsőjobboldali sajtó erről mint a „keresztény” diákok nagy győzelméről tudósított. Ld.: *A zsidó hallgatók kiléptek a soproni főiskoláról*. In: Szózat, 1924. október 21, 7. A cikk a főiskolások „fegyelmességét”, öntudatosságát is részletesen esetelte.

²¹ MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. október 20, 18. (In: MOL. K 428. a) sorozat.)

²² Nemzetgyűlés naplója 1924, 265–275.

foglalását nyújtja a soproni főiskolán történekmek, illetve azok tanulságainak.²³ Lendvai egy hozzá intézett soproni levél alapján meg volt arról győződve, hogy „Selmecet, a mi régi szép diákvárosunkat szintén a zsidóság háborús és forradalmi szereplése folytán veszítettük el”, és elfogadhatatlannak tartotta a gondolatot is, hogy zsidó hallgató a bányász-, kohász- vagy erdészképzésben valaha részt vehessen Magyarországon. Saját politikai álláspontját „speciális keresztény ellenzékiként” határozta meg, de nem hagyott kétséget afelől, hogy a Bethlen-kormányt jobbról támadó radikális jobboldal híve. E politikai tábor ekkoriban megfigyelt magatartásának megfelelően Lendvai sem a konkrét esetről (vagyis a két soproni zsidó diákról) beszélt hosszabban, hanem a zsidóság hazafiatlan magatartásáról, a forradalmakról, a trianoni veszteségről stb., és az így keltett érzelmekbe ágyazta mondanivalóját: a két zsidó diák főiskolai tanulmányai – szerinte – az egész magyar keresztény ifjúság továbbtanulását, a fiatal magyar nemzedék boldogulását veszélyeztetik. Gyakran tért vissza a „két zsidó fajból származó egyén” által keltett veszedelem képeire és a kormányt bírálta, amiért inkább – úgymond – utóbbiak mellé állt a keresztény magyarokkal szemben, akik nem értik, hogy „az éhség korbácsával sújtanak rá azok, akik a keresztény Magyarország ígéretével a hatalmat kezükbe vették”. Jó érzékkel tért ki arra is, hogy a radikális jobboldal (például az Ébredő Magyarok Egyesülete) jelentősen hozzájárult a Bethlen-kormány hatalomra kerüléséhez, amelytől következetesebb antiszemita politikát vártak volna el. Nem rejtette véka alá, hogy a „zsidókérdést” csak akkor tartotta megoldhatónak, ha már zsidók sem lesznek.

Ezzel szemben Pakots a tanulási szabadság jogára hivatkozott, és elítélte, hogy politikai szervezetek önszervező érdekeikre használják fel a tanulóifjúság mozgalmait. Preventív intézkedéseket sürgetett, hogy ne fordulhasson elő az a helyzet, hogy diákmilíciák igazoltatják a belépni szándékozók, professzorokat terrorizálnak, illetve egyáltalán: elő akarják írni, hogy ki tanulhat az egyetemeken és ki nem. A kultusztárca, illetve a kormány intézkedéseit – Lendvaival ellentétben – kevésnek érezte, úgy gondolta, a radikális diákszervezeteknek nem könnyörögni kell, hanem erélyesen szorítani őket hallgatói kötelességeik teljesítésére, a politikai szervezetektől való távolságtartásra. Klebelsberg válaszában – annak ellenére, hogy nem az ő tárcájához tartozó intézményről volt szó – középutat próbált elfoglalni. Beszélt az ifjúság jövője iránti elkötelezettségéről, megértően viszonyult az egyetemeket ellenőrzésük alá vonó szervezetek, sőt az előadások látogatását a Sopronnal való szolidaritás okán bojkottáló hallgatókhoz, méltatta azokat a budapesti rektorokat, akik párbeszédet folytattak a mozgalmak szervezőivel. Hatásköre kimerült abban – fejtegette –, hogy magához kérte a MEFHOSz vezetőit és elmagyarázta nekik, hogy a két soproni zsidó hallgatót nem lehet kitiltani jogszerűen a főiskoláról. „Ismétlem, hogy nem vagyok hajlandó magamat túlságokra elragadtatni, mert az ifjúságra még akkor sem tudok haragudni, ha az igazság nincs is talán teljesen az ő részükön, hanem iparkodom őket felvilágosítani, vezetni, mert

²³ Lendvai István (1888–1945) újságíró, költő, az első világháború után a „keresztény–nemzeti” ideológia elkötelezett híve, 1923-ban a „fajvédő” párt politikusaként nyert országgyűlési mandátumot. (Később, a második világháború éveiben a Magyar Nemzet munkatársa lett, szembefordult a fasisz-mussal, a nyilasok börtönében halt meg.) Pakots József (1877–1933): újságíró, író, 1922-től haláláig parlamenti képviselő, a Nemzeti Demokrata Párt színeiben nyert mandátumot, ellenzéki, liberális politikát folytatott. Klebelsberg Kunó (1875–1932) 1921–1922 között belügy-, majd 1931 augusztusáig vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Horthy-korszak meghatározó kultúrpolitikus.

látom azt a becsületes jószándékot és hazafiságot, amely őket vezeti” – mondta. Álláspontja megfelel a Bethlen-kormány azon felfogásának, mely a konszolidáció jegyében megpróbált egyensúlyozni a szélsőséges politikai hangulatokon, ugyanakkor megpróbálta fenntartani a társadalom békéjét. A parlamenti vita végül Lendvai és Pakots személyeskedő szóváltásába fulladt.

A sajtó politikai irányultságának megfelelően kommentálta a parlamentben történeteket. *Az Újság* érzékletesen mutatott rá a „bölcsek kádiként” viselkedő Klebelsberg beszédének ellentmondásosságára, hiszen a tanulási szabadság barátjának igyekezett magát beállítani, miközben a diákmozgalmak szimpátiájának őrzése céljából támogatta a numerus clausus fenntartását.²⁴ Lendvai beszédét a lap szélsőséges, vad politikusi megnyilvánulásnak látta, de a legfontosabb bajt abban jelölte meg, hogy a kormány alkalmi céljai érdekében hajlandó együttműködni a fajvédő antiszemitákkal. „Az egységes párt lélekben egy a fajvédőkkel, s ezzel a párttal a háta mögött a kormány sem lehet más, mint a pártja” – fogalmazott a lap vezércikke. Ezzel szemben a „keresztény-nemzeti” oldal a „fajmentő”, „nemzetmentő” politizálás megnyilvánulásának látta a nemzetgyűlésben történeteket, Klebelsberg beszédéből azt emelték ki, hogy védelmébe vette „a magyar ifjúság” zsidóellenes akcióit.²⁵ A MEFHOSz is úgy látta, hogy Klebelsberg melléjük állt, ezért külön küldöttség mondott neki köszönetet, a miniszter emellett tisztelettel kérte a diákokat: hassanak oda, hogy a diákok írják alá a rektor által kért nyilatkozatot és járjanak be az órákra, amelyet a diákvezetők meg is ígértek a miniszternek.²⁶

A zsidó diákokat a továbbtanulástól fenyegetésekkel távol tartó akció tehát sikerrel járt, nem csak azért, mert az érintettek elhagyták a főiskolát, hanem azért is, mert a történeteknek precedens értéke lett. Nem véletlen, hogy a szélsőjobboldal még napokig próbálta tovább tüzelni a zsidóellenes közvéleményt, köztük a soproni diákságot is. Nem állították le a zsidók által „provokált” „keresztény” diákok részére gyűjtött segélyeket (október 18-án 22 millió, tíz nappal később már 35 millió koronánál tartott a felajánlott összeg), és azt is a zsidók arcátlanságának minősítették, hogy a főiskoláról kiiratkozott két diák még mindig Sopron városában tartózkodott.²⁷ (Érdekességképpen megemlítjük, hogy kormányzati körökben felvetődött az a lehetőség, hogy a diákzavargások hatására Sopronból Miskolcra költöztetik a főiskolát. A szélsőjobboldal már az ötlet ellen is azért tiltakozott, mert Miskolc „liberális zsidókkal zsúfolt” városnak számított a szemükben, vagyis már a javaslatot is a soproni akcióért fogatosított bosszúként élték meg.)²⁸

A helyzet ezzel összefüggésben csak lassan konszolidálódott. November elején még mindig zárva voltak az intézmény kapui, csak lassan gyűltek a diákok által aláírt nyilatko-

²⁴ *Két zsidó.* In: *Az Újság*, 1924. október 18., 1.

²⁵ *Ifjúság és politika.* In: *Szózat*, 1924. október 18., 1.; *Ne bánts a diákok!* In: *Nemzeti Újság*, 1924. október 18., 1.

²⁶ *Elsimul a soproni diákaffér.* In: *Nemzeti Újság*, 1924. október 19., 13.

²⁷ Ld. 25. sz. jegyz.; ill.: *Szózat*, 1924. október 28., 3. A témára ld. még: *A „civitas fidelissima” diákjai között: Kis képek a nagy diákháborúról.* In: *Uo.*, 5.

²⁸ Ld. *Szózat*, 1924. november 7., 5. Az viszont a soproni Alma Materrel való korai miskolci kapcsolatra utaló hír, hogy még a zsidó diákok ügyének elmérgesedése előtt Borsod-Gömör-Hevesvármegye Erdészeti Egyesülete tízmillió koronával támogatta a főiskolát tanszéki felszerelések vásárlása céljából. Ld.: MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. október 8., 14. (In: MOL. K 428. a) sorozat.)

zatok, pedig ekkor erre már a MEFHOSz és a Turul vezetői is kérték őket, november 4-én külön delegációt (Pásint Ödön MEFHOSz-alelnököt és a Turul képviselője) is küldtek ebből a célból Sopronba.²⁹ A MEFHOSz külön, nyilvánosságra hozott felhívása is konzolidációra próbálta rábírni a diákokat. („A fegyelem egyik legfontosabb alapfeltétele annak, hogy együtt dolgozhassunk közös céljainkért, épp azért a leghatározottabban felkérlek benneteket a MEFHOSz elnöksége nevében, hogy az egyetemi ifjúság érdekeit szem előtt tartva, haladéktalanul írjátok alá a dékán urak által felfektetett íveket.”) Őszinte örömmel konstatálták a zsidó diákok eltávolítása felett érzett győzelmet: „Az általatok kezdeményezett megmozdulásunk elérte célját. Nagyszerű összefogásokat az egész magyarság előtt szimpátiát keltett, amelyiket azonban minden téren elveszítünk, ha most nem viselkedtek fegyelmezetten és nem követitek utasításainkat.” A felhívás arra utal, hogy a soproni diákok – nyilván az ÉME-hez, „fajvédőkhöz” stb. köthető agitáció nyomán – ekkor már sokkal radikálisabbak voltak, mint az egyébként ilyesmivel máskor gyakran jellemezhető MEFHOSz, olyannyira, hogy utóbbi már az elhatárolódást is kilátásba helyezte, ha nem illeszkednek vissza soproni diáktársaik az oktatás hétköznapi rendjébe. Mindennek bizonyára volt fogantatója, mert Pásint soproni úttörő – ellenkező sajtóhírek dacára – csak 3 diák írta alá a kért nyilatkozatot, 246 pedig megtagadta azt, pár nappal később viszont alapvetően javult a helyzet.

Jellemző továbbá, hogy Tettamanti rektor november 11-én bizalmas levélben kérte a pénzügyminisztert a rendzavarásokkal kapcsolatos fegyelmi vizsgálatok „elaltatására”.³⁰ Arra hivatkozott, hogy a diákok mozgalmában „erős külső támogatás” nyilvánult meg, s „a hallgatóság az ügy elmérgesedésével már nem egyedül intézte sorsát”. Arra is hivatkozott a rektor, hogy „a hallgatóság tradicionális összetartása” amúgy is lehetetlenné tenné a hangadók kinyomozását és megbüntetését.

Mindez azonban csak átlátszó magyarázkodás volt, nyilvánvaló, hogy miután az élet visszazökkent a megszokott kerékvágásba, gyorsan el akarták tussolni az ügyet, így a történetek valódi károsultjai a két izraelita származású diák volt csupán. A Pénzügyminisztérium december 22-i leiratában végleg lezártnak minősítette az ügyet, ami így összességében a szélsőséges, antiszemita diákvezéreknek nyújtott bátorítást³¹ Sopronban és más egyetemi városokban egyaránt. (Amint az a későbbi diákmegmozdulások – például a numerus clausus enyhítését szolgáló 1927–1928. évi tüntetések, az 1933. évi zavargások stb. – alkalmával be is bizonyosodott, ekkor is előfordultak egyetemi sztrájkok.)

* * *

Az alább közölt levelet a már említett Vitális István dékán írta ifj. Chorin Ferenchez,³² a kor egyik legfontosabb gazdasági vállalkozása, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgató-

²⁹ MTI. Napi hírek. Napi tudósítások, 1924. november 4, 13–14.; november 5, 20. (In: MOL. K 428. a) sorozat.); *Nem engedte a kormány a soproni főiskola megnyitását*. In: Nemzeti Újság, 1924. november 4, 5. stb.

³⁰ HILLER 1975, 170–171.

³¹ HILLER 1975, 171.

³² A nevezetes Chorin-családból az apa, id. Chorin Ferenc (Arad, 1842–Budapest, 1925) a magyar gyáriparosok meghatározó személyisége, először ügyvédként tevékenykedett, 1872-től (megszakításokkal) országgyűlési képviselő, 1880-ban került a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-hez, hamarosan

jához az események kellős közepén, október 15-én, így ismeretei is az ekkori állapotoknak feleltek meg. Vitális Chorin közbenjárását kérte a főiskola érdekében a fenntartó Pénzügyminisztériumnál. A levél tartalma és stílusa egyaránt arra utal, hogy az „üzleti szférának” komoly kapcsolatai voltak a bányászati kutatásokkal, illetve a mérnökképzéssel, s a vezérigazgató (illetve nyilván a hasonló pozícióban lévő gazdasági vezetők) gyakran fel tudtak lépni a főiskola érdekében a kormányzatnál, egyfajta „lobbi”-tevékenységet végeztek.³³

Vitális határozottan állást foglalt amellett, hogy a numerus claususnak, vagyis a tanszabadság korlátozásának csak nemzetbiztonsági okai lehetnek (vagyis az erkölcsi és nemzet-hűségi szempontú megbízhatóság), a származás szerinti kvótát lényegében értelmetlennek tekintette. A diákzavargásokban ő is egyértelműnek látta a külső (szélsőjobboldali körök által a diákokra gyakorolt) hatás fontosságát. Az aktuális eseményekkel kapcsolatos állásfoglalás mellett levélírásának másik fő oka az volt, hogy sürgette a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola integrációját más felsőoktatási intézményekbe, az erdészeket a mosonmagyaróvári agrárképzésbe, a bánya- és kohómérnöki képzéseket a műegyetemi mérnökképzésbe kívánta integráltatni. Az elsősorban a trianoni határváltozások által kikényszerített „integrációtól” Vitális pénzügyi megtakarítást várt, amelyet egyrészt a korábbi költségvetési tervezések, másrészt a külföldi műszaki felsőoktatásból merített párhuzamok is megerősítettek. A levélírás apropóját a konkrét események annyiban érintették, hogy Vitális szerint „a politikusok által előráncigált zsidókérdés” megoldására is jó lehetőséget adna egy ilyen intézkedés, tekintettel arra, hogy a műegyetemi felvételik az 1920. évi XXV. tc., vagyis a numerus clausus hatálya alá estek.

* * *

Kitérőként jegyezzük meg, hogy Vitális professzor sürgetése ekkor nem talált meghallgatásra, legalábbis még tíz esztendeig nem. A soproni főiskola 1934-ig megőrizte teljes önállóságát, nyilván az 1929-et követő gazdasági válság hatásai is szerepet játszottak abban, hogy végül megszületett az 1934. évi X. tc. „a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről”. Ebben önálló szervezeti egységként maradt meg a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, még az 1927-ben elnyert felsőházi tagságot is – kari szintű szervezeti egységként – megtarthatta. Ekkor került végleg a kultusztárca fennhatósága alá, átalakult a képzés szerkezete, viszont – Vitális 1924. évi ja-

az igazgatóság tagja, 1891-től haláláig elnöke. 1902-ben ő alapította meg a Gyáriparosok Országos Szövetségét. Fia, ifjabb Chorin Ferenc (Budapest, 1879–New York, 1964) szintén jogászként, ügyvédként kezdte pályafutását, 1906-tól tagja a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatóságának, 1914-ben lett a vállalat vezérigazgatója, apja halála után elnök-vezérigazgatója, majd 1938-tól 1944-ig elnöke. 1926-tól alelnökként, 1932–1941 között elnökként vezette a Gyáriparosok Országos Szövetségét, számos intézménynek, vállalkozásnak volt igazgatósági, elnökségi tagja, vezetője. 1944 májusában vagyona átadása fejében az SS és a magyar hatóságok megengedték, hogy családjával külföldre távozzon.

³³ Kitérőként megjegyezzük, hogy a Miskolci Egyetem jogelődje történetének kutatásában a Horthy-korszak Pénzügyminisztériuma, illetve később a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériuma levéltári állagai mellett a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., illetve más gazdasági vállalkozások irataira is érdemes kiterjeszkedni.

vaslatával ellentétben – továbbra is megtartotta önálló gazdálkodását, de megmaradt önálló könyvtára, diákegyesületei stb.³⁴

Ez viszont már az „ősi Alma Mater” történetének egy újabb fejezetét jelenti.

DOKUMENTUM³⁵

Méltóságos Vezérigazgató Uram!

Állandóan tapasztalt meleg érdeklődése a bánya- és kohómérnöki szakoktatás iránt arra készítet, hogy nagybecsű közbenjárását kérjem.

A f.[olyó] tanévben két zsidóhallgató [sic!] felvétele oly nagy kavargást idézett elő, főleg az iskola falain kívül levő lelkiismeretlen és felelőtlen elemek izgatása következtében, hogy végül is a kormány kénytelen volt az előadásokat fél évre beszüntetni. Nálunk a numerus clausus nem ír elő olyan korlátozást sem, mint az egyetemeken, ahol csak 5% zsidóhallgató vehető fel, hanem – igen helyesen – azt célozza, hogy miután az ország területének óriási megcsonkítása következtében sokkal kevesebb bánya-, kohó- és erdőmérnökre van szükség: ennek megfelelően csökkentsük a hallgatók számát. Nézetünk szerint a numerus claususnak nem is lehet más jogos célja. A béke időben az erdész hallgatók nem tűrtek ugyan meg maguk között zsidóhallgatót, ellenben a bánya-, kohómérnök-hallgatók között minden évben és minden évfolyamban elég nagy számban voltak zsidó hallgatók³⁶ s azokat üldözni még az erdészhallgatóknak sem jutott eszükbe.

Minthogy a mostani (politikai háttérű) zavargás a kormány figyelmét is főiskolánkra terelte, azt hiszem Cotel dékántársammal³⁷ együtt, hogy most véglegesen meg lehetne oldani főiskolánk sorsát, s éppen e végből kérem Vezérigazgató Uram szíves közbenjárását.

Báró Korányi pénzügyminiszter úr³⁸ 1920-ban elhatározta, hogy enged az érdekelt szakkörök évtizedes kívánságának, s a főiskola bánya- és kohómérnöki osztályait a műegyetemhez csatolja. 1921-ben a műegyetem is a kooperáció mellett foglalt állást s e célból, hivatkozva a túlszűfoltásra, a Hadik-laktanyát kérte. Az 1921/22. évi állami költségvetésben ezen tervnek megfelelően a 8 bánya- és kohómérnöki tanszéket (a pénzügyminisztérium tárcájából) a kultuszminisztérium tárcájának költségvetésébe tették át a műegyetemhez, az erdészeti és a közös tanszékeket pedig a földművelésügyi minisztériuméba. Ez a tervezet azonban még akkor sem valósulhatott meg, mivel a hadügyi kormány nem adta át a Hadik-

³⁴ Ld. erről: ZSÁMBOKI 1985/a

³⁵ MOL. Z 248. (In: Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.; ifj. dr. Chorin Ferenc iratai) 11. cs. 215. tétel. (Gépirat, eredeti s.k. aláírással. Nyomtatott fejléce: „M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola földtan-telepismerettani tanszéke. Sopron”. Az eredeti központosítást és helyesírást meghagytuk, az abban aláhúzott kiemeléseket *dőlt* szedéssel jelöltük.)

³⁶ A hallgatói nyilvántartások feldolgozása szerint ez valóban így is volt. A selmeci bányamérnöki akadémián 1919 előtt a hallgatók átlagosan majdnem 10 (9,9)%-a volt zsidó, 1920–1924 között a statisztika viszont már csak 0,2%-ot rögzít, ezt követően 0-t, vagyis egy zsidó hallgató sem volt. Az erdőmérnök-képzésben 1884–1934 között csak két olyan tanév volt, amikor zsidó diákok is tanultak. Ld.: KARÁDY 2011, 188–189.

³⁷ Vö. 3. sz. jegyz.

³⁸ Korányi Frigyes (1869–1935) író, pénzügyi tisztviselő, diplomata, két ízben is a Pénzügyminisztérium Központ elnöke, több alkalommal – egy-egy rövid időszakra – pénzügyminiszter (1919. november–1920. december, 1924. március–november, 1931. december–1932. október).

laktanyát, a műegyetem pedig nem tudott helyet adni, mivel akkor még sok volt a hallgatója... Azóta a helyzet lényegesen megváltozott! Először is, a hallgatók száma erősen megfogyott nálunk is, a műegyetemen is, másodszer a szanálás rákényszerít komolyan a takarékosságra! Kérem oda irányul tehát, hogy méltóztassék Báró Korányi pénzügyminiszter úrnak megemlíteni, hogy erős megtakarítást érhetne el és emellett a szakoktatás színvonalát is emelné, ha a kormány a bánya- és kohómérnöki szakoktatást – 1920. évi terve, illetőleg az 1921/22. évi költségvetés szerint – a műegyetemhez, az erdészeti kiképzést pedig Magyaróváron a mezőgazdaságihoz kapcsolná! Ily megoldás esetén az adminisztrációs költségek (rektori iroda, kvestúra, menza, gazdasági hivatal) megszűnnének, továbbá fokozatosan megszüntethetők lennének a közös (előkészítő) tanszékek, mivel a bánya- és kohómérnök-hallgatók az I. és a II. évfolyamban az előkészítő tárgyakat (mathezis, geometria, rajz, fizika, mechanika, chemia, mineralógia) a műegyetemen együtt hallgatnák a gépész- illetve a vegyészmérnökhallgatókkal és hasonlóképpen az erdészhallgatók az ő előkészítő tárgyaikat a magyaróvári gazdaszokkal. Megemlítem, hogy Németországban már a békében is a bánya- és kohómérnökök 90%-a műegyetemen végzett, minthogy vagy a bányászati főiskola csatlakozott műegyetemhez (pl. a berlini bányászati főiskola a charlottenbourgi műegyetemhez) vagy műegyetem bővült bánya- és kohómérnöki fakultással (pl. Aachen, Breslau). Az utódállamokban is ezt észlelni, pl. a híres p̄ibrami bányászati főiskolát a brünni műegyetemhez csatolták. Csonkamagyarországnak oly kevés erdeje maradt, hogy luxus volna nagy költségekkel önálló erdészeti főiskolát tartani fel, mikor pl. Ausztriában az erdészeti szakoktatás a bécsi Hochschule für Bodenkultur-on szerencsés kapcsolatban van a mezőgazdasággal. Csak mellékesen említem meg, hogy ily módon megoldatnék a politikusok által előrancigált zsidókérdés is, amennyiben a műegyetemhez csatolt bánya- és kohómérnöki szakosztályon fel volna vehető 5% zsidóhallgató is, az erdész hallgatók mentalitása pedig úgyis megegyezik a magyaróvári gazdaszhallgatókéval.

Meggyőződésem, és ezt Cotel kohómérnöki dékántársam is osztja, hogy nagy hálára köteleznék igen tisztelt Vezérigazgató Uram a szakoktatás minden igaz barátját, ha az itt elmondottakra szíveskedne felhívni Báró Korányi pénzügyminiszter úr figyelmét. Magától értetődik, hogy a részletekre nézve készséggel állok Cotel dékántársammal együtt rendelkezésre.

A legszivesebb üdvözlettel maradok készséges híve:

Dr. Vitális István

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MOL. K 27.

Magyar Országos Levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

MOL. K 428.

Magyar Országos Levéltár. Sajtólevéltár. A Magyar Távíratok Irodája iratai. Könyvnyomatok. (Online: www.mol.arcanum.hu/mti – 2011. augusztus.)

MOL. Z 248.

Magyar Országos Levéltár. Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.; ifj. dr. Chorin Ferenc iratai.

FELHASZNÁLT SAJTÓTERMÉKEK

Az Újság
Esti Kurír
Nemzeti Újság
Szózat

BIBLIOGRÁFIA

HILLER 1975

HILLER István: *A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között. (Fejezetek a Soproni Egyetem történetéből) 1919–1945*, Sopron, 1975 (A Soproni Szemle kiadványai, Új sorozat, 8)

KARÁDY 2011

KARÁDY Viktor: A numerus clausus és az egyetemi piac: Társadalomtörténeti esszé. In: *A jogfosztás – 90 éve: Tanulmányok a numerus claususról*, szerk. MOLNÁR Judit, Budapest, 2011, 188–189.

KEREPESZKI 2008

KEREPESZKI Róbert: A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek a két világháború közötti Magyarországon. In: *Tradíció és modernizáció Európában a XVIII–XX. században*, szerk. BODNÁR Erzsébet, DEMETER Gábor, Budapest, 2008, 224–237.

KEREPESZKI 2011

KEREPESZKI Róbert: A numerus clausus és a Turul Szövetség. In: *A jogfosztás – 90 éve: Tanulmányok a numerus claususról*, szerk. MOLNÁR Judit, Budapest, 2011, 247–266.

Nemzetgyűlés naplója 1924

Az 1922. június hó 19-ére hirdetett nemzetgyűlés naplója, XXVI. köt., Budapest, 1924, 265–275.

KOVÁCS 2011

KOVÁCS M. Mária: A numerus clausus Magyarországon: 1919–1945. In: *A jogfosztás – 90 éve: Tanulmányok a numerus claususról*, szerk. MOLNÁR Judit, Budapest, 2011, 20–59.

LADÁNYI 1979

LADÁNYI Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Budapest, 1979 (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat, 88)

UJVÁRY 1995

UJVÁRY Gábor: Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”. Bajtársi szövetségek, egyetemi és főiskolai egyesületek a két világháború közötti Magyarországon. In: *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*, szerk. VALUCH Tibor, Budapest, 1995, 453–459.

ZINNER 1989

ZINNER Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Budapest, 1989 (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat, 110)

ZSÁMBOKI 1985

ZSÁMBOKI László: Főiskola Selmecen és Sopronban, 1904–1934. In: *Selmectől Miskolcig, 1735–1985: A magyarországi műszaki felsőoktatás megindulásának 250. évfordulójára*, szerk. ZSÁMBOKI László, Miskolc, 1985, 195–210.

ZSÁMBOKI 1985/a

ZSÁMBOKI László: Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, 1934–1949. In: *Selmectől Miskolcig, 1735–1985: A magyarországi műszaki felsőoktatás megindulásának 250. évfordulójára*, szerk. ZSÁMBOKI László, Miskolc, 1985, 211–228.